

Dobai István

A közhatalmi ágak megosztása az egyházjogban

1.

A teológus, a hittudomány művelője és általában minden hittel és vallással foglalkozó ember ellenséges gyanakvással szemléli és fogadja mindazt, amit a *jog* jelent és jelenthet, különösen, ha a szemlélő ember evangéliumi keresztyén (vulgo: protestáns). Az emberi művelődéstörténet utolsó évszázadaiban ugyanis – különösen a nyugati keresztyén művelődés területén – az ember viselkedésére vonatkozó ismeretek rendszerezése, a jogtudomány olyan látványos fejlődést és gyarapodást ért el, hogy a laikus személyben elszakadni látszik ideonómiai alapjától, a vallási etikától. Más vallások hittudománya – a judaita, az iszlám, de még a római katolikus is – magába foglalja a kánonok tudományát, a jogtudományt. Isten kijelentett Törvényének, minden emberi értékrend alapjának – így az ember viselkedésére vonatkozóknak is – a tanulmányozása, rendszerezése, magyarázata és társadalmi gyakorlatba ültetése, tehát a jogtudomány művelése az elsőrendű feladat, hiszen Isten kijelentett akarata így valósul meg az ember életében. Bizony, kevés lekipásztor tudja, hogy szószéki igehirdetése jogtudományi tevékenység, Isten törvényének, Jézus Krisztus kettős szeretettörvényének a magyarázata.

Az emberi társadalom kialakulásának és működésének két alapfeltétele (amelyek nélkül nincs társadalom) a társadalomban ható természeti erő, a *kényszerhatalom*, és az embernek a jóról, igazról és szépről alkotott, Isten kijelentett akarataira visszavezetett értékrendje, *viselkedési szabályrendje*. A Hatalom és a Törvény nem csak egyensúlyban állnak egymással, nem csak egymást támogató, szövetséges tényezők, hanem nélkülözhetetlen feltételei is egymásnak. A *szabadság*, az emberiség örök vágyott célja, boldogságának feltétele nem egyéb, mint törvény által biztosított kényszerhatalom alóli kivétel, az egyén és embercsoport tetszés szerinti, „szabad” cselekvésének, az autonómiának a működési területe. A szabadságmozgalmak és -harcok eredményeképpen megszületett a kényszerhatalom szervezetére és gyakorlására vonatkozó szabályok összessége, az alkotmány, amely meghatározza a kényszerhatalom és az alávetettek szabadságzónája közötti határt, és megállapítja annak biztosítékait, amelyek között első helyen a közhatalmi ágak – a törvényhozás, a végrehajtás és a bírászkodás – megosztásának, egymástól való elkülönítésének a követelménye.

2.

A *végrehajtó hatalom* (potestas executionis) – bár a törvényhozás után szokás említeni – az, amit tulajdonképpen kényszerhatalomnak, közhatalomnak nevezhetünk, hiszen magának a hatalomnak, mások akarata befolyásolási képességének az elnevezése is ebből ered. Az ember és ember közötti természetes, fizikai erőfölény alapján keletkeztek az emberi társadalom első közösségei, és a hatalmi

szervezetek spontán vagy tudatos fejlődésével alakult ki a homo sapiens egész társadalma. A természetes társadalomképződés alapközössége, a család, a védelmet kereső gyengébbek, nők, gyermekek, öregek közössége. Ennek tagjai elismerték és elfogadták, intézményesítették a családfő hatalmát, amely azután átment a háznép és a nemzetség fejére, majd a hódító hadvezéreken át a szuverén uralkodókra, és végül ez a mai államnak, mint kényszerhatalmi szervezetnek az alapja. A fizikai, a fegyveres, testi erő alkalmazásának a lehetősége a közhatalom. A hatalom alávetettjeinek a külső és belső védelme, az élet- és vagyónbiztonság, a társadalom tagjainak egymás melletti, békés együttélése és együttműködése, valamint a közös összehangolt cselekvésre irányuló, közérdeket megvalósító közakarat a végrehajtó hatalom gyakorlásában valósul meg. Hogy a végrehajtó hatalom valóban a közérdeket szolgálja és ne a legerősebb hatalombirtokos egyén hatalmi ösztönének szeszélyes kiélését, arra irányulnak a hatalmat korlátozó társadalmi szabályokat – elsősorban az alkotmányjog szabályait – érvényesítő intézmények. Az alkotmányjog állapítja meg minden hatalomgyakorló egyén és testület hatáskörét, valamint azt, hogy ki és miként juthat közhatalom gyakorlásának lehetőségéhez, és hogyan vesztetheti el azt. A liberalizmus a közszabadság biztosítására igényelte a végrehajtó hatalomnak, az állam kormányzásának *felelős minisztériumra* bízását, amellyel a tényleges hatalomgyakorló az alávetetteket képviselő országgyűlésnek tartozik.

Az államhatalom akaratanak végrehajtása kettős funkció, és kettős szervezet igényel: a kormányzatot és az igazgatást. Amint a társadalmi kényszerhatalom szervezetének alaptípusa, a hadsereg szervezete és működése mutatja, a közakarat érvényesítését előbb meg kell tervezni – ez a haditerveket kidolgozó vezérkar feladata –, ez a *kormányzás*, a hatalom érvényesítése alapelveinek a megállapítása. Ezt követi azután a gyakorlati megvalósítás, az *igazgatás*, a hadseregben a parancsnokló csapattisztek és altisztek feladata.

A kényszerhatalom érvényesülési körét elsősorban maga a fizika, a természet, az anyag és energia törvényei korlátozzák, ezen belül a társadalmi együttélést lehetővé tevő társadalmi szabályok, szokások és ezeknek az érdekeltek igényei szerinti állandó fejlődését, korszerűsítését biztosító erkölcsi szabályokat érvényre juttatni hivatott jogalkotás – esetünkben az alkotmányjog. A jogrend korlátozza a társadalmi kényszerhatalmat, az alávetettek szabad tetszése szerinti viselkedés körének, az *autonómiának* nevezett egyéni és csoportos szabadságnak, a kényszerhatalom alóli kivétel körének a tiszteletben tartására.

Bármilyen a végrehajtó hatalom, maga a teljes természeti-társadalmi erőfölény bármilyen jól szervezett volna is, a hadsereg és az állami karhatalmi szervek békebeli állapotához hasonlóan cél és feladat nélküli létező, mindaddig, amíg a törvényhozás a jogalkotás részéről végrehajtási megbízatást nem kap. Ha a célkitűzés tevékenységét a kényszerhatalom a maga hatáskörébe vonja, úgy jár el, mint a magát az ösztönei szeszélyének kiszolgáltató ember: nyilvánvaló, hogy a törvényhozás nem töltheti be rendeltetését még a végrehajtó hatalom alóli kivételéseivel sem, csak a kényszerhatalom feletti szuverén ellenőrzés hatáskörével.

Hogy pedig a végrehajtó hatalom mennyire és hogyan teljesítette a közakaratot, azt megint nem a saját maga alá rendelt szerv állapíthatja meg, hanem csak az attól független bíróság.

A *törvényhozó hatalom* (potestas legislationis) a felvilágosodás elméleteiben a *jogalkotással* tűnik azonosnak, holott a törvény csak kezdeményezi azt a viselkedésmintát, amelyet a társadalom gyakorlata tesz majd szabállyá. A törvény, az általános parancs írott formában, a történelemben először isteni kijelentésként ismeretes, mint a homo sapiens természetes ösztöneiből fakadó, az egyén és faj életének fennmaradásához elégséges cselekvési norma. A vallás ennek az isteni értékrendnek az elfogadását jelenti, és arra készíti az embert, hogy viselkedésében és cselekedeteiben maga is aszerint járjon el, és erre befolyásolja hatalma alatti embertársait, elsősorban a nevelésére bízottakat. Az állat ösztönszabályai, fajlagos szokásai fölé így épülnek be az emberbe az eszmei értékek megvalósítására alkalmas alapvető társadalmi szabályok, az erkölcs (ethosz, morál) normái az ember vallási, művelődési különbségei szerinti változatokban, és valósulnak meg szokásként a társadalomban. Az erkölcsi értékek szabályrendjéhez való azonos viszonyulás a társadalom megfelelő részének a közerkölcse, melynek ismertetésével, tanításával, érvényességéről való meggyőzéssel, vagyis oktatással és neveléssel a társadalomban azonos álláspont, közvélemény alakul ki. Ennek hatása alatt a kényszerhatalom magáévá teszi a társadalmi szabályokat, azokat *jogszabályokká* minősíti, érvényesülésüket kényszerhatalmi eszközökkel biztosítja.

A társadalomtörténetben nincs kivétel ez alól a jogalkotási folyamat alól. A jogalkotás vallási, azaz lelki-szellemi, művelődési tevékenység: a kultusz alapjául szolgáló isteni kijelentés, az eszményi, vitathatatlan érvényű őstörvény, ideonómia, melynek megismerése, megismertetése, az erre vonatkozó ismeretek rendszerezése folytán kristályosodnak ki az isteni parancsnak megfelelő, az anyagfeletti élet-értékek megvalósítására irányuló erkölcsi szabályok. Ezeknek társadalomba ültetése az emberi műveltség, a kultúra. Ennek a folyamatnak a sikere, a közhatalom megnyerése, hogy az isteni törvény az erkölcsi szabályon és a szokáson át jogszabállyá legyen. A történelem legkezdetén – valószínűleg – a természetes kényszerhatalom birtokosa részesült isteni kijelentésben, vagy az isteni kijelentés birtokosa jutott kényszerhatalomhoz, és ugyanazon a társadalmi úton haladt a jogalkotás és a végrehajtás hatalma (a papkirályok uralma). A Bibliának, a monoteista művelődéstörténet alapíratának a tanúsága szerint már Mózes szükségesnek látta a kultusz funkcióinak ellátására maga mellé venni Áront. Később Dávid a maga „világi” kényszerhatalma mellé, annak párhuzamául szervezte meg a lévita papság protoegyházi szervezetét Isten kijelentett törvényének a nyilvántartására, ismertetésére és a társadalmi gyakorlatba való ültetésére. Jézus Krisztus már teljesen az anyag és energia kényszerhatalmi világa fölé emelkedik, amikor az általa hozott kijelentésnek, a kettős szeretet-törvénynek az emberi lélekbe való ültetésére alapítja egyházát, és erre a szolgálatra küldi el tanítványait. Az apostolok a krisztusi íge hirdetésével, az emberi lélekben való térfoglalással, önzetlen, áldozatos, kitartó tevékenységgel hódították meg az emberiséget, illetve kezdtek

hozzá ahhoz, hogy minden embert Krisztus tanítványává tegyenek. Európa népei már készen kapták a krisztusi, a keresztyén szabályok rendszerét a római császár védnöki kényszerhatalma alól szabadult Egyháztól. A barbár vezérek sorra keresztelkedtek meg népeikkel együtt, azaz iratkoztak be „Krisztus iskolájába”. Az európai népek szuverén országainak együttese alkotta a Confederatio Cristianát, a középkori keresztyén jogközösséget. Ez valóban föderáció, államszövetség volt, melynek tagjait a közös keresztyén vallás és annak intézményei kapcsolták össze, anélkül, hogy a tagállamok felett össz állam jött volna létre. Nyilvánvaló, hogy minden tagországnak a jogrendje nem lehetett egyéb, csak az Isten és Jézus Krisztus legfelső szuverenitásának a hitén felépült keresztyén kánonjog, és az ez által elfogadott ősi, természetes, népi szokásjog. (Amit korunkban nemzetközi jognak és általános államjognak mondunk, az a középkorban a kánonjog része volt.)

Hosszú nevelői munka eredményeképpen tűnt el a férfi és a nő közötti egyenlőtlenség, szilárdult meg és lett jogintézménnyé a monogám házasság, a családnak, a társadalomképződésnek az emberiség továbbfejlődését biztosító természetes alapja. Megszűnt a rabszolgaság, később a jobbagység is. Krisztus követői kötelességüknek érezték a gyengék és elhagyottak pártfogását, a szegények, a betegek intézményes istápolását, meghirdették mindenféle elnyomás és kizsákmányolás megszüntetését, a krisztusi testvériség megvalósítását. Ezer esztendőnek kellett eltelnie ahhoz, hogy az egyház tanítói, a keresztyén jogalkotók a testnek, a testi, fizikai erőnek mint a társadalmi hatalom forrásának a primátusát elvesseék, és a szellem, az értelem társadalmi igényét propagálhassák.

A 16. században, a tridenti zsinat kizárta a római egyház közösségéből a római pápa krisztusi szukcessziójának tagadóit, az evangéliumi keresztyéneket (protestánsokat), megszüntetvén a keresztyén nemzetközösséget, és a vele járó jogközösséget. A lelkiismereti szabadság alapján az evangéliumi keresztyén *eklezianusok* Krisztus látható és fogható, evilági egyházát a hívek közösségével, a gyülekezettel (és annak tágabb és magasabb társulásaival és intézményeivel) tartották azonosnak. Vezetőiket és szolgálattevőiket a választó gyűléseiken az Egyház jelenlévő Fejének, Krisztusnak a közösségében választották; a politikai, társadalmi, gazdasági, művelődési és más világi hatalom gyakorlására megfelelő személyek és testületek kijelölését pedig a társadalom természetes és hagyományos szerkezetének megfelelően, történelmileg kialakult vérségi, területi és hivatásrendi közösségek tagjaira, az érdekeltekre bízta. Ez előbb a választott királyság, később az *alkotmányos monarchia* és a különböző társadalmi rendek autonómiájának politikai rendszeréhez vezetett. A római katolikus egyház nem csak megtartotta, de kizárólagossá is szilárdította az *apostoli szukcesszorátusnak* a hierarchikus papság tagjainak kinevezésében megnyilvánuló elvét, és szoros politikai szövetséget kötött a származásuk alapján, tehát szintén isteni kiválasztás alapján uralkodó abszolút monarchákkal és gentilikus (vulgo: feudális) nemességgel, sőt világi kényszerhatalommal rendelkező újabb papi fejedelemségeket létesített a kétféle kényszerhatalom összekapcsolására. A nagyobb és kiegyenlíthetlenebb különbség az azonos keresztyén értékrend kétféle interpretációjában volt: míg az evangé-

liumi keresztyének minden felnőtt hívő egyén számára nem csak megengedték, de kötelezővé is tették a Szentírásnak a Szentlélek segítségével való olvasását és magyarázatát a *saját* épülésükre – a hitvallás szerinti intézményes igehirdetést képsített és választott szolgálattevőkre bízta –, addig a Tridentinum a Szentírás értelmezését és minden hittétel magyarázatát a pápa monopóliumává tette. Ennek folytán a protestáns társadalmakban nem csak szabad, hanem elvárt kötelesség is lett a szellemi, értelmi, művelődési, tudományos és művészeti tevékenység, amely maga után vonta minden téren a társadalom fejlődését.

Az európai jogtörténet a középkoron végig a törvényhozás, a jogalkotás hatáskörét a keresztyén egyháznak tudta. A szuverén uralkodó az egyház általános tanításából – Isten törvényeinek az értelmezéseiből és magyarázataiból – az akkor és ott szükségesnek látszó viselkedési normákat *hirdette ki* (nem alkotta) törvényként. Később, a felvilágosodás után, a törvényhozó hatalom gyakorlására hivatott állami szerv a *közvélemény* által helyesnek tartott és igényelt jogszabályokat fogalmazta meg és bocsátotta ki. Az evangéliumi keresztyén egyházi szervezetek a magukénak érezték a racionalizmus elveit, és jogalkotó tevékenységükben ennek megfelelően igyekeztek annak követelményeit, a polgári szabadság jogrendjének a kiépítését megvalósítani. Az evangéliumi keresztyén templomok szószékein és iskoláiban a hatóságok által nem gátoltatva, hanem támogatva, szabad lelkiismeretük szerint hirdették és tanították az emberi szellem újabb és újabb eredményeit. A jogszabályok két nagy csoportja, a magánjog és a közjog vonatkozásában egyaránt érvényesek a jogalkotásról az előbbieken elmondottak. A magánjog, a társadalom tényleges életét, az emberek minden tevékenységét szabályozó normatömeg túlnyomó többsége a közvélemény meggyőző hatása alatt, hosszú gyakorlattal kialakult szokásjog. A közhatalmi szervek szervezetére és működésére vonatkozó szabályok, a közjog szabályai, az alkotmányjog és közigazgatási jog normái már inkább a törvényhozás erre szervezett testületei tudatos tevékenységének az eredményei. A közvélemény politikai vitái is ezekre vonatkozóan szoktak különbözőképpen megnyilvánulni.

Nyilvánvaló, hogy a törvényhozás, a jogalkotás – akár elismerik vallási, egyházi eredetének és szervezetének tényét és szükségességét, akár nem – semmiképpen sem működhet a végrehajtó hatalom kényszere alatt, hiszen az olyan volna, mintha a hadsereget a vezérkar helyett a legnagyobb hangú, legszebben káromkodó őrmesterek irányítanák.

A *bírói hatalom* (potestas jurisdictionis, mind az arbiter, mind a iudex alakjában) a közhatalmi funkciók legrégebbike. Olyan régi, hogy megelőz mindenféle közhatalmi szervezetet, mert az igazságot mindig is kereső ember spontán magatartása hozta létre. Lényege az egymással vitában álló felektől való teljes *függetlenség*. Nincs békés társadalmi együttélés, sem közösségeken belül, sem a közösségek, közületek között, független, tárgyilagos bírói hatalom lehetősége nélkül. A hangsúly az igazságszolgáltatás *lehetőségén* van, mert ez rendszerint visszatartja a jogsértő magatartást. A kezdetben általános, de mindmáig gyakori választott bíráskodás helyett a kötelező bírói hatáskörnek ez a társadalmi békét, jogbiztonsá-

got szolgáló hatása tette a szervezett közhatalom köteletségévé, közhatalmi *szolgáltatássá* az igazságszolgáltatást. A jogalkotás által megfogalmazott szabályoknak az érdekeltek általi tiszteletben tartását ellenőrzi a bíráskodás, mind a magánjog, mind a közjog vonatkozásában. A magánjogi viták esetében a lehetséges jogsértő magánszemély, akivel szemben a bírói ítéletben megnyilvánuló közakarat könnyen érvényesül. Amennyiben azonban a jogsértés feltételezett elkövetője valamely közhatalmi szerv, már nagyobb hangsúlyt kap a bíróság szervezeti függetlensége, a végrehajtó hatalom szerveitől való elkülönítése. Viszont éppen ezek az esetek, a közhatalmi szervek hatáskörének a túllépési esetei veszélyeztetik leginkább a társadalom jogbiztonságát, így az ezekre kiterjedő kötelező bírói hatáskör elengedhetetlen feltétele minden békés közösségi életnek.

3.

A 20. század kezdetére a nyugati műveltség egész területén az emberiség alkotmányosan korlátozott kényszerhatalmak alatt élt. Az evangéliumi keresztyén egyházak úgy érezték, hogy ezzel betöltötték Krisztustól kapott megbízatásukat, a népeknek Krisztus követésére való nevelését. Az isteni értékrendnek társadalmi szabályokká, erkölcsi, viselkedési normákká fogalmazását, annak hirdetésével, propagálásával már nem kell vesződniük, rábízhatják azt felnevelt tanítványaikra, a liberális nemzetállam alkotmányos vezető személyeire és testületeire. Nemcsak a házasság és a család szervezésének és ellenőrzésének a jogát adták át a szekuláris állami szerveknek, hanem minden szociális, jóléti, egészségügyi tevékenységet is. Sőt, a krisztusi tanításokat a társadalomba ültető tanító, oktató, nevelő tevékenységet – az egyház létjogosultságát jelentő hivatását – is szekuláris állami intézményekre hagyták, maguknak csak a szigorúan kultikus, liturgikus, ceremóniális tevékenységet tartották meg. A többi között a magyar református egyház is elpihent a babérjain, szervezetét a liberális, „pihenő egyház” igényeinek kielégítésére szűkítette, a liberális magyar vármegyei autonómiát véve mintául. A világháború elvesztése folytán az idegen kényszerhatalom alá került és elárvult hívek egyetlen menedéke a hit maradt. Egyházunk szolgálattevői vállalták volna is hivatásuk továbbteljesítését, ebben azonban az ateista diktatúrák uralomra jutása megakadályozta őket.

A 20. századi ateista diktatúrák, az ókori despotikus politikai rendszerek mintájára, egyetlen kényszerhatalom alá vontak minden közéleti tevékenységet és minden közhatalmi ágat. Nyilvánvaló, hogy a főellenségnek a forradalmi politikai ideológiák hirdetése és szolgálata helyett az örökkévaló krisztusi értékrendet hirdető keresztyén egyházat tartották, és annak működését akarták minden földi, kényszerhatalmi eszközzel lehetetlenné tenni. Elsőként a hatalmuk alá került egyházak bíráskodását szüntették meg, hogy a hívők és egyházi szolgálattevők közötti viszályok békés úton meg ne oldódhassanak, hogy az egyházi életben esetleg támadó hiányosságok botrányokká fajuljanak, hogy ezzel Krisztus egész egyházának a hitelét ronthassák. Az egyházi jogalkotást is hatalmukba kerítették, azzal, hogy megdöbrentő cinizmussal a Szentlélek helyébe a párttitkárt állították, aki az

egyházi jogalkotó, választó közgyűlések döntéseinek sugalmazójává vált. A hívő szolgálattevőknek párthű egyénekre cserélésével, a gyülekezeti tagoknak az egyházi tevékenységből való kirekesztésével az egyház szervezetét működésképtelenné torzították. Az egyház igazgatását a megyei párttitkárokéhoz hasonló hatáskörrel felruházott püspökökre bízta, akik egyetlen kötelességüknek az ateista hatalom parancsainak a végrehajtását tudták. Az ateista uralom legnagyobb ártalma azonban nem az egyházszervezet tönkretételében állt, hanem félévszázados ateista nevelési tevékenységében, amelynek eredményeképpen a diktatúra végére társadalmunk értelmisége csaknem egészében ateistává vagy vallásilag közönyössé lett. Ebben az állapotban egyházunk nem képes még a maga törvényes rendjének, szervezeti, intézményes egységének és hitvallási fegyelmének a helyreállítására sem, hiszen ebben éppen az a világi értelmiség befolyása akadályozza, amelynek a szervezeti újjáépítést kellene szolgálnia. Nem sikerült az egyház alkotmányos rendjének az a helyreállítása, amely feltétlenül szükséges lett volna hivatása folytatásához, nem csupán a hajdani 19. századi, „szolgáló egyház” szintjén, de még a 20. századi liberális szervezet szintjén sem. A pravoszláv szelleművé hangolódott lelkészi kar értetlensége megakadályozta a bírói tevékenység visszaállítását, az egyházigazgatás szolgálattevői pedig egyszerűen nem értették, miért kell az egyházi jogalkotást a végrehajtási tevékenységtől függetleníteni, miért nem nevezheti ki a püspök a közgyűlés és a zsinat tagjait? Még az egyház alapintézményének, a teológiai fakultás autonóm működésének a biztosítása sem sikerült. Segítséget sehonnan sem várhatunk, mert más keresztyén felekezetek eredetileg is rosszabb szervezeti helyzete a diktatúrák alatt még tovább romlott; nyugati testvéreink pedig a „szabadegyházak” anarchiájában még a maguk társadalmában sem képesek a krisztusi követelményeknek megfelelni. Az idegen hatalom alatti, csonka szervezetű, értelmiségi híveitől elszakított egyházunk sem képes eredeti rendeltetését teljesíteni, hogy az egész külső társadalom számára a törvényhozói – pontosabban: törvényközvetítői – szolgálatot elláthassa. Mit tehetünk? Imádkozhatunk, tehát imádkozunk!

Az út, Krisztusnak, az igazságnak az útja ismeretes. Ennek a követésére kell a Szentlélek segítségével, a Szentírás tanítása alapján oktatni, nevelni Istennek örök üdvösségre elhívott gyermekeit, mindenekelőtt a nevelőket, Isten örök ígéjének a hirdetőit.

„A bíraskodás területén a középkori állapotokat meg kell szüntetni. Meg kell valósítani az egyházi közigazgatástól független egyházi bíróságot. Aki bíraskodásra vállalkozik, csak a presbitériumnak lehessen tagja, de adassék meg neki a tiszteletnek akkora foka, hogy tényleg a leghozzáférhetősebb, pártatlanabb emberek legyenek ott. A magyar református egyház kitüntetését úgyis keveset ad. Ez az lenne.”

Csikesz Sándor: *Teológiai és egyházi feladatok...* (1936-ban!)